

Op zoek naar nieuwe instrumenten om het belang van de bodem te behartigen

Onze bodem staat er niet best voor (Rli, 2020). Landbouwgronden raken uitgeput door intensief gebruik. Dit wordt nog verergerd door het veranderende klimaat, met droge zomers en heftige hoosbuien. Om onze bodem beter te beschermen verdient deze een stem. In dit artikel worden nieuwe instrumenten verkend, gebaseerd op het concept 'natuurrecht', waarmee de belangen van een vitale bodem beter behartigd kunnen worden.

Het is 14 maart 2017. In de Nieuw-Zeelandse parlementszaal klinkt gezang. De Whanganui iwi (gemeenschap) zingt Maori-liederen nadat het parlement definitief heeft besloten de rivier de Whanganui een rechtspersoonlijkheid te verlenen (New Zealand Parliament, 2020). Zo kan de gemeenschap de belangen van de rivier beter behartigen. De rivier krijgt letterlijk een stem. Het is een voorbeeld van 'stem geven' aan de natuur dat veel wordt aangehaald en mogelijk aanknopingspunten biedt om onze bodem beter te kunnen beschermen.

In dit essay ligt de focus op de Nederlandse bodem. De bodem is de basis voor alle leven en een essentieel ecosysteem. Deze zomer bracht de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (Rli) het rapport 'De Bodem Bereikt' uit, waarin de penibele situatie van de (landbouw- en bos)bodem wordt belicht (Rli, 2020). (Inter)nationale doelen en richtlijnen worden bij lange na niet gehaald.

Landbouwbodems hebben vaak te maken met verdichting, natuurbodems met verzuring. De hoeveelheid organische stof in zowel landbouw- als bosbodems is aantoonbaar verlaagd. Herstel is noodzakelijk om belangrijke functies als voedselproductie en CO₂-opslag op peil te houden, stelt het Rli. Daarbij verergert de klimaatverandering de problemen nog. De Rli vreest dan ook dat grote delen van Nederland op de lange termijn onvol-

doende bruikbaar zullen worden voor belangrijke functies (Rli, 2020). De voorwaarden voor een vitale bodem zijn wel bekend. Het is vooral de uitvoeringspraktijk die tekort schiet, stelt het rapport. De Rli pleit dan ook voor een aanpassing van het instrumentarium (Rli, 2020). Vanuit deze urgentie start de zoektocht naar nieuwe instrumenten die de bodem een stem kunnen geven. Ook onze bodem heeft, net als de Nieuw-Zeelandse Whanganui-rivier, dringend een stem nodig: een alternatief instrument om bescherming en herstel te bewerkstelligen. Dit is het vertrekpunt van de verkenning 'Geef de Bodem een Stem', waar dit artikel onderdeel van is.

In dit essay wordt het 'natuurrecht' besproken, een concept dat als basis kan dienen om concrete, alternatieve instrumenten vorm te geven waarmee ecosystemen beter beschermd kunnen worden. In de eerste plaats passeren een aantal voorbeelden van natuurrechten uit het buitenland de revue, inclusief hun juridische en culturele context. Vervolgens worden de mogelijkheden onderzocht om, binnen de Nederlandse culturele en historische context, instrumenten te ontwikkelen gebaseerd op het concept van natuurrechten en wordt een aantal eerste aanzetten besproken die daartoe worden gedaan.

representatie
bodem
natuurrechten
bodemvitaliteit

R.D. (Rozemarijn) de Kwaasteniet
Waardewoord
waardewoord@gmail.com

Foto **stux**. Mist over boerenland in november.

Het natuurrecht

De praktische uitwerking van het concept ‘natuurrecht’ is vrij nieuw. Het houdt in dat een niet-menselijke entiteit, zoals een natuurgebied of een rivier, de status van juridisch rechtspersoon krijgt toegekend. Ecuador was in 2008 het eerste land dat natuurrechten opnam in de grondwet (Political Database for the Americas, 2020). Verscheidene landen volgden, vooral landen waar door de kennis en traditie van de oorspronkelijke bewoners een andere visie op natuur aanwezig is. Zoals in het eerder genoemde voorbeeld uit Nieuw-Zeeland, waar de Whanganui de status van rechtspersoon kreeg. Het orgaan dat de belangen van de rivier behartigt, Te Pou Tupou, bestaat uit één afgevaardigde van de Kroon en één van de iwi (New Zealand Legislation, 2020).

Landen waarin natuurrechten worden geïmplementeerd, zoals Nieuw-Zeeland, hebben vaak een andere verhouding met de natuur door de aanwezigheid van een oorspronkelijke bevolking, waarvan de leefwijze wordt gekenmerkt door een diep respect voor de natuur en de overtuiging dat mensen gelijkwaardig zijn aan niet-menselijke entiteiten (Sólon, 2018).

In het natuurrecht worden deze kennis en waarden in een Westers, juridisch kader geplaatst. Deze combinatie van culturele en juridische elementen, met wetenschappelijke en ethische ondersteuning, heeft geleid tot de natuurrechtenbeweging zoals die nu bestaat (Sólon, 2018). Het natuurrecht wordt per land en per ecosysteem verschillend ingevuld, al worden vaak de volgende kernrechten benoemd: het recht op bestaan, het recht op het vervullen van functies en het recht op herstel. In Ecuador wordt daar het Zuid-Amerikaanse principe van *buen vivir* aan toegevoegd (Political Database for the Americas, 2020) dat, breder dan de directe vertaling van ‘het goede leven’, staat voor het welzijn van mensen in de context van hun gemeenschap en leefomgeving (Balch, 2013).

Het is de vraag of het instrument van het natuurrecht voldoende is om natuur daadwerkelijk te beschermen. De landen die als eerste natuurrechten implementeerden, Ecuador en Bolivia, staan inmiddels ook praktijken toe die deze natuurrechten duidelijk schenden. Sólon benadrukt echter dat de juridische weg van het natuurrecht hoe dan ook een eerste stap is om een ‘earth community’ te creëren, een gemeenschap waarin de belangen van de mens niet boven die van de natuur worden gesteld (Sólon, 2018).

Zo lang bedrijven zich kunnen beroepen op hun status als rechtspersoon, terwijl ze met hun praktijken schade toebrengen aan ecosystemen, is de strijd voor natuurrechten zeer legitiem. De ecocidebeweging van de inmiddels overleden juriste Polly Higgins opereert ook in

Figuur 1 De Whanganui-rivier in Nieuw-Zeeland werd in 2017 een rechtspersoonlijkheid. (Foto: Felix Engelhardt)

Figure 1 The Whanganui River in New Zealand became a legal entity in 2017. (Photo: Felix Engelhardt)

deze lijn en maakt zich er sterk voor om ecocide, het verwoesten of deels beschadigen van ecosystemen in een bepaald gebied (Higgins *et al.*, 2013) te behandelen als een misdaad volgens het Statuut van Rome. Dat zou betekenen dat bij het toebrengen van schade aan een ecosysteem, of het verwoesten ervan, de veroorzaker daarvan op persoonlijke titel aansprakelijk wordt gesteld (Overheid.nl, n.d.).

De insteek van ecocide is meer mondiaal, terwijl natuurrechten vaak lokaal, en soms nationaal, uitgewerkt worden. Dit lokale aspect van het natuurrecht is goed te zien in het overzicht van de Amerikaanse organisatie CELDF (2020), die een tijdlijn opstelde van landen en deelstaten die natuurrechten implementeerden.

Het natuurrecht is een veelbelovend concept voor klimaatrechtvaardigheid, omdat het burgers de mogelijkheid biedt om vervuilers en overtreders aan te klagen, en zo het heft in eigen hand te nemen.

De Nederlandse context

De natuurrechtenbeweging vond via het recht een manier om het menselijke domein met de natuurlijke domein te verbinden. Hoe kunnen we, in de Nederlandse context, invulling geven aan natuurrechten volgens deze juridische lijn?

In landen als Nieuw-Zeeland en Ecuador is de implementatie van een natuurrecht ook een vorm van erkenning van culturen en tradities. Het maakt deel uit van het dekolonisatieproces en corrigeert een (culturele) overheersing. Zo ging het aannemen van de wet voor de Whanganui in Nieuw-Zeeland gepaard met koninklijke excuses aan de Whanganui iwi (New Zealand Legislation, 2020).

De Nederlandse relatie met de bodem is compleet anders dan die van de oorspronkelijke bevolking zoals de Maori, die zich gelijk aan en onderdeel van de natuur voelen. Historisch gezien wordt onze relatie met de

bodem gedefinieerd door toe-eigening en maakbaarheid. Een deel van de Nederlandse bodem is artificieel, geschapen door mensenhanden. Al sinds de zeventiende eeuw creëren we nieuw land door polders droog te leggen. Ook is het idee van eigendom diep verankerend. Het grootste deel van de Nederlandse grond is particulier bezit, zonder het deel dat in eigendom is van overheden en terreinbeherende organisaties gaat het om ongeveer 69% (Pols, 2018). Het idee van eigendom impliceert dat het toegeëigende een rechtenloos object is. Daarin schuilt het grote verschil tussen eigendomsrechten en natuurrechten (Sólon, 2018). Theoretici zien hierin een fundamentele scheiding in het Westerse denken tussen het menselijke en het natuurlijke domein.

Nederlandse initiatieven

Toch zijn er in de Westerse context tegengeluiden. De Franse filosoof en socioloog Bruno Latour bijvoor-

Figuur 2 Zal de Waddenzee een stem krijgen door middel van een 'natuurschap'? (Foto: Dietmut Teiigeman-Hansen)

Figure 2 Will the Wadden Sea be given a voice by means of a 'natuurschap'? (Photo: Dietmut Teiigeman-Hansen)

De rol van kunst

Kunst kan nieuwe perspectieven geven op prangende thema's, zoals de Ambassade van de Noordzee laat zien. Er zijn ook kunstenaars die zich bezighouden met de bodem.

De Amerikaanse Claire Pentecost bijvoorbeeld maakt kritische kunst over de omgang met de bodem. In haar werk *soil.erg* be vraagt ze het huidige monetaire systeem dat gebaseerd is

op de 'petrodollar'. Ze pleit voor een nieuwe valuta, gebaseerd op de bodem en verbeeldt dit door goudstaven te imiteren met donkere, aardse materie (Pentecost, 2012).

Een ander voorbeeld is het onderzoeks- en kunstproject *Sounding Soil*, waarin de geluiden van verschillende bodems worden opgenomen (*Sounding Soil*, 2020).

beeld probeerde de kloof tussen het menselijke en het natuurlijke domein te overbruggen met het concept van een 'Parlement der Dingen', waarin alle elementen, vanuit zowel het natuurlijke als het menselijke domein en zowel levende wezens als objecten, een plaats krijgen om te worden gehoord (Latour, 1993) - echter zonder oorspronkelijke bevolkingsgroepen als zijn bron te noemen voor deze visie (Todd, 2016).

Sinds 2018 kent Nederland een initiatief dat zich laat inspireren door het concept van het Parlement der Dingen: de Ambassade van de Noordzee. Dit samenwerkingsverband van vele partijen heeft als doel een 'soevereine Noordzee' te ontwikkelen. Bij de oprichting werden er een aantal uitgangspunten over de Noordzee geformuleerd, zoals de ambitie om onzichtbare actoren zichtbaar te maken. Op dit moment bevindt het initiatief zich in de opstartfase, waarin de initiatiefnemers onderzoeken hoe de Noordzee het beste gerepresenteerd kan worden. Dit doen zij onder andere meer door samen te werken met kunstenaars (Ambassade van de Noordzee, 2020a). Zo droeg schrijver Abdelkader Benali een 'afscheid aan het Holoceen' voor en wordt er een geur van de Noordzee gemaakt (Ambassade van de Noordzee, 2020b). Dit jaar is er een ontwerpwedstrijd voor scholie-

ren uitgeschreven waarin zij ideeën kunnen inbrengen om de Noordzee een stem te geven. (Ambassade van de Noordzee, 2020c).

Een meer concreet instrument in Nederlandse context is het 'natuurschap'. Dit natuurschap kan worden ingericht volgens de jurisdische en organisatorische structuur van een waterschap. Momenteel wordt concreet nagedacht over het oprichten van een natuurschap voor de Waddenzee. Nu worden door verschillende overheden beslissingen genomen over de Waddenzee die bij het natuurschap neergelegd kunnen worden (Lambooy et al., 2020). Het natuurschap fungeert dan als rechtspersoon dat de Waddenzee beschermt en vertegenwoordigt.

Tot slot

Hoe de stem van de bodem eruit ziet is uiteindelijk aan ons als samenleving. Maar de urgentie is groot en wordt, na weer een jaar van zorgwekkende droogte, steeds breder gevoeld.

We beginnen niet bij nul. De beschreven initiatieven laten zien hoe het geven van een stem aan de bodem juridisch en cultureel vorm zou kunnen krijgen. Daarbij kunnen we ons natuurlijk afvragen of één enkele aanpak voldoende is, of dat een combinatie van activiteiten meer resultaat geeft. Dat er in de Tweede Kamer een zangkoor verschijnt dat de bodem bezingt is vrij onwaarschijnlijk. Maar ook binnen de Nederlandse context is het mogelijk om onze fysieke ondergrond een nieuwe, bevolgen vorm van aandacht – en daarmee een stem - te geven.

Dankwoord

Dit artikel is geschreven in opdracht van Rijkswaterstaat als onderdeel van de verkenning 'Geef de bodem een stem'. Uitkomsten worden meegenomen in de derde TerrAgenda die in november wordt gepresenteerd.

Summary

In search of a voice for soil

Rozemarijn de Kwaasteniet

representation, soil, rights of nature, soil vitality

This study concerns the exploration towards a voice of the soil. Because of the tremendous pressure on this

ecosystem, new ways of protecting the soil are needed. An example of this is rights of nature, its judicial pathway is central in this piece. Alongside is the focus on the cultural context that is necessary for developing instruments that attribute to that voice.

Literatuur

Ambassade van de Noordzee, 2020a. Oprichting Ambassade. [https://www.ambassadevandennoordzee.nl/oprichting-ambassade/\(02/06/2020\)](https://www.ambassadevandennoordzee.nl/oprichting-ambassade/(02/06/2020)).

Ambassade van de Noordzee, 2020b. Luisteren naar de Noordzee. Jaarpublicatie 2019.

Ambassade van de Noordzee, 2020c. Doe mee aan de Bruno Latour ontwerpwedstrijd. [https://www.ambassadevandennoordzee.nl/doe-mee-aan-de-bruno-latour-ontwerpwedstrijd/\(12/06/2020\)](https://www.ambassadevandennoordzee.nl/doe-mee-aan-de-bruno-latour-ontwerpwedstrijd/(12/06/2020)).

Balch, O., 2013. Buen vivir: the social philosophy inspiring movements in South America. The Guardian, 12/08/2020. <https://www.theguardian.com/sustainable-business/blog/buen-vivir-philosophy-south-america-eduardo-gudynas>

CELDF, 2020. Advancing legal rights of nature: timeline. [https://celdf.org/advancing-community-rights/rights-of-nature/rights-nature-timeline\(14/09/2020\)](https://celdf.org/advancing-community-rights/rights-of-nature/rights-nature-timeline(14/09/2020)).

Higgins, P., D. Short,, & N. South, 2013. Protecting the planet: A proposal for a law of ecocide. Crime, Law and Social Change. 59/3: 251-266.

Lambooy, T., J. van de Venis, & C. Stokkermans, 2020. Hoog tijd(d) voor een Natuurschap Waddenzee Voorstel voor een nieuwe vorm van governance van de Waddenzee. In: Tijdschrift voor Omgevingsrecht en Omgevingsbeleid 2020:1.

Latour, B., 1993. We Have Never Been Modern. Harvard University Press.

New Zealand Legislation, 2020. Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Bill. [http://www.legislation.govt.nz/bill/government/2016/0129/latest/DLM6831469.html\(15/04/2020\)](http://www.legislation.govt.nz/bill/government/2016/0129/latest/DLM6831469.html(15/04/2020))

New Zealand Parliament, 2020. Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Bill [https://www.parliament.nz/en/pb/bills-and-laws/bills-proposed-laws/document/00DBH0H_BILL68939_1/te-awa-tupua-whanganui-river-claims-settlement-bill\(15/04/2020\)](https://www.parliament.nz/en/pb/bills-and-laws/bills-proposed-laws/document/00DBH0H_BILL68939_1/te-awa-tupua-whanganui-river-claims-settlement-bill(15/04/2020)).

Overheid.nl. n.d. Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof, Rome.

Wettenbank. [https://wetten.overheid.nl/BWBV0001489/2017-09-23\(06/08/2020\)](https://wetten.overheid.nl/BWBV0001489/2017-09-23(06/08/2020))

Pentecost, C., 2012. Notes from Underground. Documenta 13. Hatje Canz.

Political Database for the Americas, 2020. Ecuador: 2008 Constitution in English. [https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html\(11/06/2020\)](https://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html(11/06/2020)).

Pols, I. L. Bijlsma, M. Breedijk & M. van Schie, 2018. Van wie is het landschap? Ruimte en Wonen 2018 1: 42-51.

Rli, 2020. De Bodem Bereikt. Den Haag. Raad voor de leefomgeving en infrastructuur. Digitale uitgave.

Sólon, P., 2018. The Rights of Mother Earth. In V. Satgar (red.) The Climate Crisis: South African and Global Democratic Eco-Socialist Alternatives. Wits University Press.

Sounding Soil, 2020. [https://www.soundingsoil.ch/en/\(30/04/2020\)](https://www.soundingsoil.ch/en/(30/04/2020)).

Stop Ecocide, 2020. Wat is ecocide. [https://www.stopecocide.nl/wat-is-ecocide\(09/06/2020\)](https://www.stopecocide.nl/wat-is-ecocide(09/06/2020)).

Todd, Z., 2016. An Indigenous Feminist's Take On The Ontological Turn: 'Ontology' Is Just Another Word For Colonialism. Journal of Historical Sociology 29(1): 4-22.